

Юридичні науки

УДК 343.352

Леськів Соломія Романівна

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судоустрою, прокуратури та адвокатури,
Львівський університет бізнесу та права

Леськив Соломия Романовна

кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры судоустройства, прокуратуры и адвокатуры,
Львовский университет бизнеса и права

Leskiv Solomiya R.

PhD (Law),
lecturer in the judiciary, prosecution and advocacy,
Lviv University of Business and Law

**КОРУПЦІЯ У СФЕРІ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА
ПЕРСПЕКТИВИ ВИРІШЕННЯ**

**КОРРУПЦИЯ В СФЕРЕ СУДОПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕШЕНИЯ**

**CORRUPTION IN THE FIELD OF JUDICATURE IN UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS OF ITS SOLUTION**

Анотація. У статті досліджено поняття «корупція». Проаналізовано акти чинного законодавства України, міжнародно-правові акти, вітчизняну та зарубіжну наукову літературу стосовно особливостей корупції, причин виникнення та розвитку корупції. Наведено показники рівня корупції в Україні. Визначено особливості корупції серед суддів. Виявлено вплив правового статусу судді на поширення корупції. Виокремлено роль

дискреційних повноважень судді в контексті виникнення корупційних правопорушень. Запропоновано способи запобігання та протидії корупції на основі наукових досліджень та міжнародно-правових рекомендацій.

Ключові слова: влада, судова гілка влади, суд, судді, корупція.

Анотація. В статті досліджено поняття «корупція». Проаналізовані акти действующого законодавства України, міжнародно-правові акти, отечественную і зарубіжну наукову літературу по особливостям корупції, причин виникновения і розвитку корупції. Приведені показателі рівня корупції в Україні. Определены особливості корупції серед судей. Выявлено вплив правового статусу судьи на распространение корупції. Выделены роль дискреційних повноважень судьи в контексте виникновения корупційних правонарушень. Предложены способи предотвращения і протидії корупції на основі наукових досліджень і міжнародно-правових рекомендацій.

Ключевые слова: власть, судебная ветвь власти, суд, судьи, коррупция.

Summary. This article is devoted to concept of "corruption" There are analyzed acts of the current legislation of Ukraine, international acts, scientific literature of domestic and foreign scientists concerning characteristics of corruption and causes of corruption. There are shown metrics of corruption in Ukraine. There are determined peculiarities of corruption among judges. We've found the influence of the legal status of judges on corruption. There is determined the role of the judges discretionary powers in the context of the emergence of corruption. There are presented ways of preventing and combating corruption based on scientific research and international legal advices.

Key words: government, judiciary, court, judge, corruption.

Постановка проблеми. Термін «корупція» походить від латинського «*corrumpere*», що в перекладі означає «псувати». Дане явище нівелює кроки, які робить Україна на шляху до побудови правової та демократичної держави на протязі багатьох років та проникає у кожную гілку влади.

Україна, у зв'язку з останніми подіями, пов'язаними з діями держави-агресора Росії на теренах нашої держави, перебуває під пильним наглядом європейської спільноти. У зв'язку із складною політичною та економічною ситуаціями, Європейський Союз надавав Україні численні транші, кредити та іншого роду цільові позики для стабілізації становища нашої країни. Однак, через корупційні схеми, дані кошти не завжди використовуються за призначенням, що суттєво підриває імідж України на світовій арені. Також, за даними міжнародної організації Transparency International, за рівнем корумпованості рейтинг України становить 26 балів із 100 можливих балів, яка стабільно перебуває в групі «підвищеного ризику» [1, с.160; 2].

Суд – як орган, покликаний здійснювати справедливе та неупереджене правосуддя, не може виконувати свою основну функцію до тих пір, поки це явище не буде ліквідоване у повній мірі. Адже виносити справедливі та законні рішення може особа, яка є безсторонньою та не переслідує корисливі мотиви при вирішенні судових спорів. Фактично викривлюється роль судді у суспільстві. Низький рівень довіри суспільства до судової гілки влади свідчить про те, що люди зневірилися у тому, що суд може стати справжнім гарантом охорони та захисту їх законних прав та інтересів.

Як влучно зазначають науковці, попри те, що на сьогодні прийнято нове антикорупційне законодавство, ведуться переговори з європейською спільнотою, здійснюються дослідження протидії та запобігання корупції, формується публіцистика антикорупційного характеру, корупція

залишається нагальною проблемою українського суспільства [3].

Саме тому, дана проблема має глобальний характер та потребує наукового дослідження та вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням корупції займалися такі провідні вітчизняні і зарубіжні науковці як О.З. Захарчук, який детально проаналізував корупційні злочини на підставі ґрунтовного аналізу кримінального законодавства, О.В. Шевченко навів основні принципи протидії корупції, Е.С. Молдован дослідив основні напрямки протидії корупції серед державних службовців з точки зору морально-ідеологічного аспекту, Є.В. Невмержицький дослідив корупцію як соціально-правовий феномен, також дослідженням вищевказаного явища займалися В.І. Гладкіх, А.І. Долгова, Д.Г. Заброта, О.Г. Кальман, В.В. Лунєєв, М.І. Мельник та ін.

Однак, попри вагомий напруження науковців, проблематика корупції серед суддів залишається на сьогодні малодослідженою ділянкою у правовій сфері дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. На рівні Конституції закріплені положення з метою зменшення рівня концентрації корупції серед суддів. Зокрема у ст. 127 Конституції України (далі – ККУ) [4] передбачена заборона суддям мати представницький мандат, обіймати будь-яку оплачувану посаду та виконувати оплачувану роботу, окрім викладацької, творчої та наукової. Також, у ст.129 ККУ закріплено основні засади судочинства, серед яких змагальність сторін, гласність судового процесу, фіксування судового процесу технічними засобами тощо.

Чинне законодавство також надає визначення терміну «корупція». У Законі України (далі – ЗУ) «Про запобігання корупції» [5] корупція визначається як використання службовою особою службових повноважень і пов'язаних можливостей з метою одержання неправомірної вигоди та або прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або

відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 ЗУ «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень та пов'язаних із цим можливостей.

До недавніх часів у Кримінальному Кодексі України (далі – КК України) [6] не було переліку злочинів, які можна було віднести до корупційних. Це створювало значні проблеми із покаранням винних осіб, оскільки, як правило їх діяння кваліфікували як адміністративне правопорушення, а не злочин. Це свідчило, на нашу думку, про невідповідність діяння покаранню, адже корупція є своєрідною «раковою пухлиною» нашого суспільства. На сьогодні дана проблема була вирішена шляхом доповнення змісту ст. 45 КК України приміткою, викладеною у ЗУ «Про Національне антикорупційне бюро України».

До корупційних можна віднести злочини, що передбачені у: ч. 2 ст. 191 («Привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»); ч. 2 ст. 262 («Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом зловживанням службовим становищем»); ч. 2 ст. 308 («Викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем»); ч. 2 ст. 312 («Викрадення, привласнення, вимагання прекурсорів або заволодіння ними шляхом зловживання службовим становищем»); ч. 2 ст. 313 («Викрадення, привласнення, вимагання обладнання, призначеного для виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, чи заволодіння ним шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем та інші незаконні дії з таким обладнанням»); ч. 2 ст. 320

(«Порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем»), ч. 2 ст. 357 («Викрадення, привласнення, вимагання документів, штамів, печаток, заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовим становищем або їх пошкодження»), ч. 2 ст. 410 («Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем») ККУ у випадку, якщо вказані злочини вчинено зі зловживанням службовим становищем; та злочини, передбачені ст. 210 («Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням»); ст. 354 («Підкуп працівника підприємства, установи чи організації»); ст. 364 («Зловживання владою або службовим становищем»); ст. 364–1 («Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»); 365-2 («Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги»); ст. 368 («Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою»); ст. 368-2 («Незаконне збагачення»); ст. 368-4 («Підкуп особи, яка надає публічні послуги»); ст. 369 («Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі»); ст. 369-2 («Зловживання впливом»); ст. 370 («Провокація підкупу») ККУ.

У наукових джерелах корупцію прийнято розглядати як високий рівень використання хабарів у суспільстві. У професійній діяльності судді, яка характеризується дискреційними повноваженнями є широкий спектр можливості здійснення корупційних діянь. С.О. Шатрова при цьому

зазначає, що при здійсненні дискреційних повноважень (вирішення судової справи на підставі внутрішнього переконання судді, тобто на «власний розсуд»), важливим є не зловживати владою [7] і вирішувати справи на підставі фактичних обставин та згідно чинного законодавства.

Якщо розглядати шляхи вирішення проблеми корупції в Україні, то доданої проблеми неодноразово зверталися не лише науковці, а і європейська спільнота. Як правило початок змін розпочинається з нормативного врегулювання тої чи іншої проблеми.

У Цивільній конвенції про боротьбу з корупцією визначено термін «корупція» як прями чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [8]. Держава, ратифікуючи вищезазначену конвенцію бере на себе обов'язок встановити на рівні внутрішнього законодавства ефективні засоби захисту осіб, що постраждали від корупції. В українському законодавстві на сьогодні встановлені санкції для осіб, що вчинили корупцію у формі адміністративної чи кримінальної відповідальності, однак норми, яка б регулювала особливості відшкодування шкоди особі, що могла морально чи матеріально постраждала від даного явища немає. Вищевказана конвенція містить положення, що така компенсація включає: компенсацію за моральну шкоду, компенсацію за матеріальну шкоду, компенсацію за упущену вигоду. Тому, ми вважаємо доцільним доповнити чинне законодавство вищенаведеною нормою.

У Великобританії науковцями було здійснено детальний аналіз причин судової корупції, зокрема було виокремлено наступні:

1) *Вплив виконавчої та законодавчої влади.* Попри відокремленість трьох гілок влади, в деяких країнах законодавча та виконавча влада

здійснюють глобальний вплив на судову гілку влади. У країнах із слабким статусом судді, вони часто можуть бути політично пов'язані із виконавчою та законодавчою гілками влади. Часто судді приймають рішення, що зміцнюють їх статус перед представниками органів виконавчої та законодавчої влади, а ніж рішення, що відповідають нормам законів, принципам справедливого та неупередженого вирішення справи, захисту прав та інтересів особи.

2) *Соціальна толерантність до корупції*. Часто для судді більш ганебним є відмова близьким родичам у прийнятті упередженого рішення на їх користь, а ніж порушення закону. Рішення базуються більше на особистому інтересі певних осіб, аніж праву. Також існує практика підкупу суддів для більш швидкого розгляду справи та економії порівняно з винесенням рішення не на користь заінтересованих осіб. На нашу думку, в даному випадку йде мова про правову культуру та правову свідомість особи, що здійснює правосуддя. Для особи з високою правовою культурою, право є основним критерієм для вирішення конкретної справи, навіть, коли закон не врегульовує ті чи інші правові явища.

3) *Страх відплати*. Інколи судді переживають, що у випадку прийняття справедливого рішення їх чекатиме відплата зі сторони представників вищих органів державної влади, апеляційних судів, впливових бізнесменів або засобів масової інформації. Під страхом дисциплінарної відповідальності, переводу чи звільнення судді часто приймають політично прийнятне рішення, яке не відповідає фактичним обставинам справи та нормам чинного законодавства. Для прикладу, у Болгарії, судді приймають рішення по кримінальних справах, правильно застосовуючи норми права, однак такі рішення отримують осуд зі сторони засобів масової інформації. Це зумовлює практику винесення популярних рішень, з метою уникнення осуду з боку громадськості та засобів масової інформації.

4) *Низька судова та суддівська заробітна плата.* Заробітна плата вважається низькою, у випадку, коли судді не в змозі матеріально забезпечити себе та своїх рідних; а також, коли у співвідношенні розмір заробітної плати суддів та працівників приватного є значно меншим. У таких країнах як Еквадор, Грузія, Нігерія та Перу за останні роки можна помітити стрімке збільшення заробітної плати суддів. Для прикладу, у Грузії впродовж останніх років розмір заробітної плати виріс на 400 %, однак суспільство думає, що органи правосуддя і надалі залишаться корумпованими. Хоча не можна стверджувати, що цей фактор повністю викоренив корупцію, але він має значний вплив на процес прийняття справедливих рішень органами Феміди. Також належна винагорода суддів та працівників суду сприяє утвердженню незалежності судової гілки влади у співвідношенні із законодавчою та виконавчою гілками влади.

5) *Відсутність належного навчання та заохочень за належну поведінку.* У деяких країнах судді, що приймають рішення виключно на підставі фактів та законів не мають впевненості у тому, що їх праця буде належно оцінена. Етична поведінка суддів частіше карається, аніж винагороджується. У корумпованих країнах, де правомірні рішення суддів першої інстанції скасовуються апеляційними судами, які є упередженими щодо певних справ, кваліфікують рішення нижчих судів як некомпетентність при вирішенні справи.

6) *Змова серед суддів .*

7) *Неадекватний моніторинг адміністративного процесу.*

Науковці зазначають, що у країнах, де процвітає корупція, судді часто не орієнтуються у законодавчих актах, поправках до них, що приводить до винесення необгрунтованого та незаконного рішення, або знають про них, та неправильно тлумачать вищезазначені акти.

Ми вважаємо, що доцільним є також контроль за діяльністю суддів ззовні. В Україні впродовж останніх років громадськість почала активніше

спостерігати за діяльністю органів державної влади. Слід взяти до уваги досвід зарубіжних країн. Судді багатьох країн прислухаються до позиції Асоціації суддів, які представляють інтереси суддів нижчих та окружних суддів, які часто не приймаються до уваги. Адвокатські об'єднання, сформовані із адвокатів, які можуть захищати інтереси суддів у випадку, якщо їх рішення суперечать інтересам органів державної влади та забезпечують необхідне лобіювання їх інтересів. Вони також супроводжують судовий процес у випадку, якщо певна особа підозрюється у вчиненні корупційних дій. Журналісти також відіграють значну роль. Часто висвітлюють інформацію щодо гучних кримінальних справ, пов'язаних із вчиненням корупційних дій. Публічний розголос підтримує суддів у справедливому вирішенні справи. Громадські організації допомагають пересічним громадянам у тлумаченні законодавства, роз'яснюють особливості процесу та координують їх участь. Також громадські організації здійснюють контроль за справедливістю розгляду справи та допомагають громадськості у разі упередженого розгляду справи. За даними соціологічного опитування найменший рівень корупції є в Данії, найбільший у Парагваї. Ця дає підстави стверджувати, що рівень розвитку держави безпосередньо впливає на рівень корупції.

В. І. Іванюк пропонує регламентувати чітку структуру мотивувальної частини судового рішення та розширити її, де будуть зазначатися та обґрунтовуватися підстави винесення рішення суддею. У разі, якщо виникнуть сумніви у обґрунтованості та законності рішення – застосувати догану, якщо вказані дії вчинені повторно – звільнення, якщо вищенаведені діяння пов'язані із корупційним злочином – кримінальна відповідальність.

Слушною є також думка О.В. Шевченка, який зазначає, що протидія корупції повинна бути заснована на принципах законності, об'єктивності, системності, об'єктивності, комплексності, радикальності заходів,

практичної спрямованості, наукової обґрунтованості, оптимальності, ефективності, взаємодії владних структур з інститутами суспільства і населенням [10, с. 129]. Автор наголошує, що у правовій державі засоби протидії корупції повинні бути, перш за все, правовими [10, с. 130]. Із вищенаведених принципів, думається, доцільним було б виокремити принцип практичної спрямованості, тобто чітке визначення суб'єктів протидії корупції, завдань, повноважень, конкретності та строків спланованих заходів. Адже, на нашу думку, Україна прийняла численні законодавчі акти, ратифікувала міжнародні договори, але на даний момент, виконання відбувається де-юре, а де-факто процвітає корупція.

Висновки. Отже, на підставі вищенаведеного, слід зазначити, що основними засобами подолання корупції є встановлення судової системи таким чином, щоб вона була наділена значною владою, яка не залежатиме від законодавчої та виконавчої гілок влади, здійснення незалежного та належного фінансування судової гілки влади. Важливим моментом є також підвищення якості знань суддів.

Література:

1. Іванюк В. І. Дискреційні повноваження судді як одна з детермінант корупції судової гілки влади / В. І. Іванюк. // Прикарпатський юридичний вісник. – 2015. – №3. – С. 160–163.
2. TransparencyInternational [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.transparency.org/cpi2014/results>.
3. Молдован Е. С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект [Електронний ресурс] / Е. С. Молдован – Режим доступу до ресурсу: <http://www.academy.gov.ua/ej/ej12/txts/10mesmia.pdf>
4. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2806. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
5. Про запобігання корупції: станом на 20.10.2016 р.: [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 1410. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
6. Кримінальний кодекс України: станом на 20.10.2016 р.: [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
7. Шатрава С.О. Дискреційні повноваження працівників ОВС, як корупційний ризик в діяльності органів внутрішніх справ / С.О. Шатрава // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 276–277.
8. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією [Електронний ресурс] / Рада Європи. – 411. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_102.
9. Diana Rodriguez. Global Corruption Report 2007 / Diana Rodriguez, Linda Ehrichs. // Cambridge University Press. – 2007. – p. 372.
10. Шевченко О. В. Основні принципи протидії корупції / О. В. Шевченко. // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – №1. – С. 129–133.